

De dubbelzinnigheid van de geschiedenis

Hans Goedkoop over sensatie en scepsis, methode en verbeelding, andere tijden en de onze

gesprek met Hans Goedkoop, september 2015 – volledige tekst

Door Esther Wils

EW: Ik liep dit weekend op de Haagse boekenmarkt en toen vond ik je biografie van Herman Heijermans, waar ik al een poos omheen had lopen draaien. Ik las in je verantwoording dat je die pas kon schrijven toen je Heijermans 'gekraakt' had, om het oneerbiedig uit te drukken.

HG: Ja, misschien is dat wel zo. Als je in een biografie iemand gaat beschrijven en dus in je eigen orde gaat passen, of zelf een orde gaat zoeken voor iemand, dan doe je iets anders dan drup, drup, drup, seconde na seconde navertellen wat iemand anders heeft gedaan, en je doet ook iets anders dan precies de orde volgen die de ander zelf in zijn leven ziet. Je legt daar zelf een orde op, je moet iets tegenover je onderwerp stellen. Toen ik Heijermans schreef was ik eigenlijk heel jong, en ik herinner me, toen ik bij het eind aankwam, dat ik dacht: nu durf ik ook het woord 'ik' op te schrijven. Ik was altijd heel huiverig, want wie ben ik? Je vraagt aandacht voor jezelf, wie is die ik dan? Met welk recht vraagt hij aandacht voor zichzelf op?

Daar was je als historicus ook niet toe opgeleid, als wetenschapper was dat taboe.

Ja, dus het klopte wel dat ik tegen het eind dacht, dit boek is door *iemand* geschreven, dit is hoe ik kijk. Je kan het andersom doen en beginnen met een inleiding waarin die ik al opduikt, maar het kwam vanzelf zo uit dat ik begonnen ben zonder ik en al schrijvende – ik ben toch een jaar of vier met dat boek bezig geweest – ontstond er iets wat zich met dat woord liet aanduiden.

Je hebt dat leven van Heijermans zeer minutieus gereconstrueerd.

Zijn jeugd was ongelooflijk veel werk, om daar leven aan te geven. En hij heeft heel veel geschreven, hij had heel veel correspondenties en veel bezigheden: schrijven, toneel regisseren, een toneelgezelschap leiden, een krant oprichten – Het volk –, de arbeidersbeweging, de SDAP.

Was het moeilijk op dat in detail interessant te blijven vinden?

De kunst is altijd om uit te vinden waarom precies díé persoon díé bezigheid kiest. Dan heb je een draad waaraan je het kunt rijgen. Niet alles beschrijven maar denken: het wordt Eerste Wereldoorlog, er waren allerlei comités: hulp voor de Belgen, politieke dingen en dangen... Heijermans kiest iets specifiek uit al die mogelijkheden, bij hem is het vanzelfsprekend dat hij iets doet wat niemand anders doet. Hij zou nooit lid kunnen worden van een club die hem zou willen hebben, zoals Groucho Marx dat formuleerde. Je bedenkt dus waarom iets bij hem past, dan kan je het kwijt en dan kan je het ook een beetje beperken.

Bij Renate Rubinstein [over wie Goedkoop een biografie voorbereidt] is dat ingewikkelder omdat ze journalistieker is, bij alles wat ze doet haal je meteen ontzettend veel buitenwereld binnen, en die buitenwereld is in haar geval heel groot. Ook dan is de kunst om uit te vinden: waar onder de oppervlakte raakt het aan elkaar, komt het bij elkaar.

Heijermans is een soort vertrekpunt geweest, het eerste waarvan ik dacht: dit is van mij. Daarvóór heb ik geschiedenis gestudeerd, was daar tenminste in mijn eigen perceptie een buitenbeentje, functioneerde daar lang ook niet goed, tot ik het meer op mijn eigen manier kon gaan doen. Toen was ik afgestudeerd en bleek ik zowaar iets van geld te kunnen verdienen, toen ik in de journalistiek ging. Dat vond ik al heel verrassend want ik had gedacht dat dat er voor zo'n alfa helemaal niet in zat. Bovendien: jaren tachtig, permanente crisis, en gedoe. Toen heb ik een paar jaar bij de *Haagse Post* gewerkt. Bij de fusie met *De Tijd* ben ik daar weggegaan om aan Heijermans te gaan werken en toen dacht ik dus voor het eerst: nu ga ik op eigen kracht iets doen.

Zijn levensgeschiedenissen speciaal iets geworden waar je interesse naar uitging? Je hebt naar je opa's leven gezocht [wat resulteerde in het boek De laatste man; Een herinnering (2012)], en dat doe je ook in de televisieprogramma's – ik weet niet of jij dat bent of dat de redactie dat doet?

Allebei wel. Maar bij televisie heeft het ook iets praktisch: televisie is heel zintuiglijk, hè? Televisie is ontzettend arm aan informatie. Als wij zo'n serie maken en je hebt een aflevering van zo'n 45 minuten, als je de informatie uitschrijft die daarin zit dan ben je in 10 minuten klaar. Dan kan je dat in 10 minuten lezen en dan weet je alles. Maar je weet ook niks, want de kracht van televisie is dat je daar beeld bij krijgt, en geluid, dat het niet alleen in je hoofd maar ook in je hart werkt. Het is zintuiglijk en emotioneel en dat is iets waar historici van oudsher voor terugschrikken. Als je dat omarmt kun je daar heel veel mee, en vooral met biografische verhalen: meekijken en meeleven met iemand die van alles meemaakt. En dat zijn niet alleen de zakelijke stappen die iemand zet maar daar zitten ontdekkingen en ontgoochelingen en alles bij, en dat kan je meevoelen. Tv is daar ontzettend geschikt voor, en dus het biografische – en vooral het autobiografische – werkt geweldig op tv. Het autobiografische is het nec plus ultra voor televisie: mensen die zichzelf met huid en haar voor de camera gooien. Dat zou ik niet willen of kunnen maar daar is televisie wel heel geschikt voor.

Maar je fungeert wel als bemiddelaar dus kom jij als persoon daar wel aan te pas; je gaat mee in de ervaringen, het is ook jouw nieuwsgierigheid die de kijker volgt.

Ja, ik ben dat zelf, ik ben dat echt zelf, maar wel in zekere zin een gestileerde variant, want als we iets gaan draaien hebben we van tevoren een idee van wat we te weten moeten komen. En mensen vertellen voor een deel dingen die ik weet, of waarvan ik denk: ja, dat wou ik nou horen. Toen ik net begon dacht ik: maar hoe kan ik dat dan doen en er nog met enige oprechtheid enthousiast van worden? En toen realiseerde ik me dat je soms weet wát iemand ongeveer zal zeggen maar dat je nooit weet hóé hij het precies gaat zeggen of waar hij nadruk op legt, dus er valt altijd iets te ontdekken. Ik zeg vaak tegen redacteuren: vertel me dat nog maar niet, laat me dat nog maar niet lezen. Dat maakt zo'n draaidag soms iets zoekende, want dan zit er een regisseur bij die meer weet dan ik; ik moet het uitvinden, en soms zegt hij dan: hoor eens, kloris, dat is zo klaar als een klontje, vraag nou gewoon even. Maar het voordeel is dat ik echt iets aan het uitzoeken ben en dicht bij mezelf kan blijven.

Dat is dus echt een andere bezigheid dan wanneer je zelf in de archieven op zoek bent.

Ja, maar het blijft toch in de kern hetzelfde als wanneer je op papier onderzoek doet. Je zoekt naar signalen: wat wordt er verteld en wat wordt er niet verteld, wat wordt er weggewoven, onder tafel geschoven. Dat boekje waar in nu aan bezig ben, over de vijftigste verjaardag van Renate Rubinstein [verschenen onder de titel *Iedereen was er*]... Zij heeft op die verjaardag zo'n raar kleedje aan, voor haar doen! Dat viel mij meteen op, dat zou ze normaal nooit aantrekken, daar zou toch een reden voor moeten zijn. Na heel veel gezocht denk ik: daar is iets. En dat is een soort scherpheid die je bij alle onderzoek probeert te ontwikkelen. En dat gebeurt ook op een draaidag. Je bent ergens en iemand vertelt iets en dan denk ik: maar... wat je zegt, is dat wat ik daar zie? Je probeert heel scherp om je heen te kijken, en te luisteren, en dat bij elkaar te brengen tot een beeld.

Dat klinkt als een krachtsinspanning.

Dat is het ook, maar het is ook heel leuk. Voor mij is het een heel vanzelfsprekende inspanning. Naar iets kijken, en je kijkt er nog eens naar, en je keek er net al naar maar je kijkt er nu doorheen en opeens heeft het een dimensie extra gekregen: opeens zie je wat het is, of waarom het is zoals het is. Dat is wat geschiedenis laat zien. Iets kan vanzelfsprekend lijken maar het heeft die vorm gekregen omdat er honderden jaren lang mensen mee bezig zijn geweest. Daar zijn redenen voor geweest, en als je die gaat zien dan snap je waar je bent. Het is een inspanning om dat te gaan snappen maar ik word graag moe op die manier. Ik moet altijd worden afgeremd. Regisseurs die zeggen: nu hebben we het wel.

Er zijn allerlei wegen die ergens naartoe geleid hebben, allerlei feiten, maar je hebt ook de psychologische component, vooral als je op de biografieën van mensen zit, dan wil je ook hun motieven achterhalen. Als je in je televisieseries naar een portret kijkt en je wilt achterhalen wat iemand bewoog, dan krijg je ook met verbeelding te maken.

Ja, dat heeft meer met verbeelding te maken dan met echte psychologie. Er zijn mensen die daarover vallen, die zeggen: dat schilderij is een portret van iemand anders, misschien is het ook wel later gemaakt, misschien heeft ie de geportretteerde niet eens gekend en dan ga jij daar iets psychologisch uit afleiden. Voor mij heeft het eigenlijk een andere waarde, want natuurlijk, dat snap ik allemaal ook wel, maar het is een bron, en je kijkt naar die bron, en iemand die net iets meer weet dan ik die verbindt er iets aan. Maar de kijker ziet dat ding ook, die kan denken: ik geloof er niks van, ik zie iets anders. In die zin is het niet het laatste woord dat we uitspreken, het is een bronnenpublicatie, als het ware. En soms is de vraag belangrijker dan het antwoord; ik vraag het aan iemand maar ik vraag het ook, achter mijn rug en via de lens, aan de kijker: kijk daar eens naar, waar denk je dan aan, wat roept het op.

Je hebt een heleboel mensen geportretteerd, allemaal mensen die iets teweeg hebben gebracht in de wereld. Wat zijn dat dan voor mensen, wat onderscheidt die mensen die wel iets voor elkaar krijgen?

Nou, mij eindredacteur en ik zeiden na afloop van *De IJzeren Eeuw*: nou hebben we weer een serie gemaakt over dertien verschrikkelijke mensen. Veel van die mensen die wil je graag kennen na hun dood. Er zijn veel van die mensen, die zijn zo larger than life, zo lastig en buitenissig, en altijd maar door roeien en ruiten gaan, echt heel ingewikkeld. Na hun dood zegt iedereen: wat een bijzonder iemand! Maar bij zijn leven zegt men: o god, hij belt weer... Ischa Meijer kreeg na zijn dood zulke goeie recensies, veel beter dan tijdens zijn leven, omdat je bij zo'n man denkt: nee, niet weer! Mensen die zich niet neerleggen bij hoe het is, die vast van plan zijn iets anders te maken, die de werkelijkheid naar hun hand willen zetten. Dat zijn natuurlijk fascinerende mensen want ze zouden niet in zo'n serie terecht komen als het niet voor een deel lukte. Voor een deel lukt het ook niet, en in die frictie van wat wel en wat niet lukt krijg je zowel een spannend beeld van de persoon als van de samenleving waarin die persoon iets wil veranderen. Ik ben eigenlijk bij dat hele biografisch perspectief gekomen toen ik bijvakken joodse geschiedenis liep, hier aan de Universiteit van Amsterdam, aan het Juda Palache Instituut, bij Rena Fuchs-Mansfeld. Ik volgde colleges negentiende-eeuwse joodse emancipatie, omdat ik het bij haar zo leuk vond en zij me als het ware vrij liet en zei: ga jij maar doen wat je leuk vindt, ga je neus maar achterna... Bij mij was het probleem altijd dat als ik probeerde te doen wat anderen wilden, ik het vaak niet helemaal begreep en niet meer leuk vond, en zij dacht blijkbaar: dit is een soort Montessori-kind, laat die maar schuiven. Als je aan de universiteit aankwam – tenminste dat was toen, en nu nog wel een beetje – was het eerste wat ze je probeerden af te leren het trekken van vergelijkingen tussen heden en verleden. Dat is het strenge, negentiende-eeuwse, wat mij betreft quasiwetenschappelijke denken van de geschiedschrijving: we moeten het verleden bestuderen omwille van het verleden zelf. Als je in het verleden het heden gaat zoeken dan moet je socioloog worden of zoiets, maar je moet het verleden niet 'besmetten met de preoccupaties van het heden'. Dat zijn van die zinnen die ik in eerstejaars colleges heb gehoord. Ik heb dat in interviews vaker verteld: wij kregen een welkomstcollege van Herman Belien, waarin hij ons in drie kwartier van alles uit het

hoofd probeerde te praten. Een van de dingen die hij zei was: ‘Wellicht dames en heren zijn er onder u die denken dat u hier aan de alma mater – als dat woord u al iets zegt – zult leren van geschiedenis in die zin dat wij als samenleving iets leren van de geschiedenis. Welnu laat ik u ogenblikkelijk uit de droom helpen...’ en dan begon er een verhaal over: zwangere vrouwen zien op straat altijd zwangere vrouwen, als je in het verleden het heden zoekt vind je alleen het heden terug, dat is allemaal onzin, kortom: ‘Wat wij van de geschiedenis leren, dames en heren, en het woord zegt het eigenlijk al, is geschiedenis. Dank u wel.’ Zo, dat je net binnenkomt!

Wat ik als kind al zo geweldig vond aan geschiedenis... op de Veluwe waar wij woonden had je van die heuveltjes op de hei waar koepelgraven onder zaten, allemaal beschadigd en geplunderd enzovoort, maar toch... Ik liep daar met de hond en dan ging ik op zo’n ding zitten, en dan zag je de hond achter de konijnen aan gaan en ik dacht: nu zit ik hier in – wat zal het zijn geweest... 1973... – en een paar meter onder mij, stel dat het nog intact is, die korf van tenenhout met daaronder gehurkt een dode met daar omheen wat potten; daar onder mij is het 3 tot 4 duizend jaar geleden, dat is een soort magie...

Of dat je door een kerk loopt – ik sjouwde de familie altijd mee op vakantie, Romaanse en Gotische kerken door in Frankrijk –, en dat je dan die kruiswegstaties afloopt, dat je denkt: nu loop ik letterlijk in de voetstappen van mensen die hier al 5,6,7,800, 1000 jaar hetzelfde parcours hebben gelopen, in een ruimte die nog steeds dezelfde klankkast is.

Later, toen ik net ging studeren, woonde ik op een kamer met een vroeg-twintigste-eeuwse deurknop. Dat was een soort meidenkamertje, en het heeft misschien ook iets hysterisch maar als ik dan de deurkruk vastpakte dan kon ik even die dienstbode in mezelf voelen. De kick was voor mij toch echt de historische sensatie, en alles wat je daar achteraan ook kunt leren, jezelf verbinden met het verleden. Omdat het hele heden zo dun is: nu... is alweer weg, nu... is alweer weg... Er is alleen maar verleden waar wij hier in zitten. Hier waar wij nu zitten, als je goed kijkt: dit zijn achterhuizen maar er zijn van die hijsbalken aan gemaakt, dus kennelijk kon je hier komen, je kunt zien dat hier een afvalslotje heeft gelopen... als je maar kijkt, en het is er nu nog! Dat vond ik interessant. De universiteit vroeg om een onbetrokken benadering. Ten eerste vond ik het niet meer leuk maar ik kon ook geen vragen meer stellen, ik begreep de vragen niet en kon m’n hoofd er niet bij houden. Wat moest ik ermee? Ik had altijd het gevoel, wat ik pas aan het eind van mijn studie een beetje durfde uitspreken, en pas later veel explicieter: Als het verleden er niet voor ons is, waarvoor dan?

En waren die nou heel erg mensen anders dan wij of in hoofdzaak hetzelfde? Het is ook een rare veronderstelling dat ze fundamenteel heel anders waren dan wij.

Ik denk dat als je naar de binnenkant gaat kijken, naar de psychologie, dat er inderdaad heel weinig

verandert. Wel wat: noties over eer, opoffering, deugd en schuld, daar is echt wel een hoop in veranderd maar in de primaire emoties niet. Ik volgde dus colleges bij Rena Fuchs en vond dat heel leuk, haalde goede cijfers en ging bij haar naar een doctoraalonderwerp zoeken en zocht dat in de emancipatiegeschiedenis, en vroeg me af: waarom vind ik die emancipatiegeschiedenis nou zou leuk? Dat is omdat de minderheid of het uitzonderlijke individu iets wil met de meerderheid of de maatschappij als geheel, en daar slaan vonken tussen die twee partijen. Via die persoon kun je dan meemaken hoe het is om dat te ondergaan, en tegelijkertijd zie je de spiegel van de samenleving en de waarden die daar leven. Die botsing is een ontzettend interessant uitgangspunt om naar een wereld te gaan kijken, omdat je je erin kunt verplaatsen via het individu en tegelijkertijd een beeld van de wereld daaromheen krijgt. En daarbij: waarom vond ik die emancipatiegeschiedenis zo boeiend? Omdat ik homoseksueel was, werd, en dat was even na 1980... je kon er niet veel eer meer mee inleggen, het was niet zo interessant, maar iets van de spanningen die dat geeft en de dingen waar je níét bij hoort – het gezin – nou ja, dat soort minderheidsstandpunten die begon ik aan den lijve te ervaren. Dus langs die weg vond ik het interessant, als homoseksueel rond 1980, om me te verplaatsen in de emancipatiegeschiedenis, niet van homoseksuelen van dat moment maar van joden van de negentiende eeuw, daar zijn allerlei parallellen tussen. Vanaf dat moment ben ik het meer naar me toe gaan halen en toen kon ik het weer, en toen vond ik het weer leuk.

Had het ook iets met de heroïek van die mensen te maken, die opstonden om iets te doen? Dat kan ik me zo goed voorstellen, dat je een soort liefde kunt voelen voor historische figuren. Als kind lees je die verhalen vaak in geromantiseerde boeken, is dat gevoel nog onvermengd, dan ervaar je die mensen als echte helden. Had jij dat ook?

Nee, ik vond het eigenlijk leuker als je iets leest om te denken: wat zit eronder, wat zit erachter?

Je grootvader, naar wie je onderzoek hebt gedaan, stond ook op tegen de situatie, dat had toch iets heldhaftigs, tegen de keer.

Ja, dat klopt en dat is interessant maar ik kom dan toch meteen op de keerzijde. Bij Heijermans was het zo dat hij de wereld zoals die was onaanvaardbaar vond, en dat die omgeturnd moest worden, maar als je ziet wat de gevolgen zijn dan zie je hem inderdaad wel de oude wereld vernietigen maar geen nieuwe wereld opbouwen. Dus je ziet ook iemand die een visioen in zijn hoofd heeft, maar het uit hoofde van dat visioen niet meer zo nodig vindt om naar de dagelijkse werkelijkheid van hemzelf en zijn naasten te kijken. Hij heeft zijn eerste vrouw proberen te redden, en verheffen, en dat heeft hij voor een deel ook gedaan, maar hij heeft daarmee ook geprobeerd iets van haar te maken wat ze niet was, niet wilde worden, niet kon worden; hij heeft haar ook enorm beschadigd. Hij wist hoe het moest, hij wist het ook beter dan zij. Dat hebben dit soort visionairen natuurlijk vaak.

Dat soort figuren zit ook veel in je programma's.

Ja, ik vind het spannend worden als je denkt: fantastisch dat iemand zoiets doet en dat je meteen denkt o nee, en wat dan... Ik hou ontzettend van dubbelzinnigheid en tegenstrijdigheid. Ik word altijd enthousiast als het weer ingewikkelder wordt.

Ik denk dat dat het ook spannend maakt voor de kijkers; er is zo veel simpelheid op televisie.

Het zou nog veel ingewikkelder kunnen, de mogelijkheden van drie kwartier televisie zijn beperkt.

Maar daar haal je wel het uiterste uit, bij Andere Tijden ook. In hele compacte teksten kan je toch de mensen aan het denken zetten over wat mensen willen en hoe dat uitwerkt, welke paradoxen er ontstaan er en hoe de dingen misgaan. Dat moet toch ook het geheim zijn. Waar komt het succes vandaan denk je?

Ik ga achter mijn eigen nieuwsgierigheid aan, en dan hoop ik dat anderen ook enthousiast worden. Daarin speelt de complexiteit van dingen mee; ik vind dat geschiedenis daar bij uitstek geschikt voor is. De actualiteit nodigt natuurlijk uit tot stellingname en actie, en geschiedenis laat zien dat die actie eigenlijk nooit zo zal uitpakken als je dat van tevoren hebt begroot. Dat de gewenste gevolgen voor een deel niet komen, dat er wel een aantal ongewenste gevolgen komen, dat de tijd intussen evolueert waardoor de noodzaak van het doel dat je gesteld hebt eventueel ook een beetje op de achtergrond verdwijnt... Ik vind het prettig om die overwegingen af en toe mee te nemen terwijl je in de actualiteit zit en ook allemaal plannen hebt, om even een reëler perspectief te krijgen op wat wij nu in het heden doen. Veel historici zijn ironisch en sceptisch aangelegd en dat ben ik ook wel en dat in een medialandschap... In de talkshows daar zitten natuurlijk altijd mensen in die precies weten hoe het moet en dat erin knallen. Dat is de kracht van zo'n talkshow en ik vind het heel fijn om via hetzelfde medium televisie overtuigend te maken dat dat geen overtuigende blik op de wereld oplevert. En bij *Andere Tijden*, een keer in de week, en dan in de series daarbij, af en toe je vinger op te steken en te zeggen: hoho... het is ingewikkelder. We kunnen het allemaal wel ontzettend zeker weten, en vinden dat we uit hoofde daarvan anderen mogen beledigen, of aan de kant zetten, maar zo krijgen we het niet. Dat kan je nu even denken, maar hoe het gaat worden weten we niet, maar we weten wel dat het niet zo gaat worden als je nu denkt. Om dat perspectief mee te nemen vind ik heel belangrijk. Dat vind ik een enorme kracht, dat kan je metageschiedenis noemen. Ik vind dat wij de meest ondermijnende programma's van de Nederlandse televisie maken. Televisie, zeker journalistieke, beschouwelijke televisie, nodigt altijd uit tot de heftigste opinies en wij doen precies het tegendeel. Dat vind ik fijn, en ik hoop dat er een categorie kijkers is die dat ook fijn vindt, die dat een opluchting vindt. Het raadsel vergroten, daar word ik blij van, dat geeft extra kamers in het huis des levens.

Ik krijg het heel benauwd van heel veel televisie, van heel veel journalistiek. De opiniepagina van *NRC* had een tijd lang de stelregel dat boven een opiniestuk de kop in gebiedende wijs moest staan. Ik kan er niet eens een verzinnen. Ik heb een paar jaar, terwijl ik erg van de *NRC* ben, de opiniepagina's

integraal overgeslagen. Ik laat me niet in koppen in gebiedende wijs vertellen... Als het in zo'n kop kan, dan kan het niet waar zijn, dat is per definitie oninteressant.

Ik kan me voorstellen dat het succes daarmee te maken heeft, dat we zoeken naar de complexiteit van de dingen, en de schoonheid daarvan, het plezier wat je daaraan kan hebben. Dat complexiteit niet een handicap is, of een hindernis, maar een genoegen. Rijkdom. Technisch gezien: als het een beetje lukt zijn het goed vertelde verhalen die mooi gefilmd zijn, waar een paar geheimpjes in zitten, waar aanvankelijk net genoeg bekends in zit voor de kijker om te denken: o ja, god dat weet ik eigenlijk niet zo... daar wil ik meer van weten. Vervolgens bouw je wat geheimen in, los je het een en ander op en als het goed is kom je bij iets uit. Ik denk dat we in de loop van de jaren steeds bedrever zijn geworden om dat te doen, dat is gewoon een soort technische vaardigheid. Maar ik hoop stiekem dat veel mensen het prettig vinden via de geschiedenis met een zekere afstand naar de wereld te kijken, een soort afstand die een wezenlijke betrokkenheid mogelijk maakt. Niet de betrokkenheid van die gebiedende wijs van hoe het moet, maar de betrokkenheid van zien hoe complex het is.

De complexiteit nodigt ook uit tot empathie. Die held alleen, die interesseert me niet, want een held: je staat erbij en je kijkt ernaar maar je kunt er niks mee. Dat een held iets maakt maar ondertussen ook iets kapotmaakt, daarin herken je de complexiteit van de werkelijkheid waar wij ons in bevinden, en geschiedenis heeft het vermogen om zo'n verhaal van het begin tot het eind te vertellen, en je empathie toe te staan, door die afstand zorg ervoor dat je niet meteen hoeft te oordelen, je kunt eerst gewoon meegaan.

Is dat juist een voordeel ten opzichte van literatuur?

De werkelijkheid is vol verbeelding, en we leven in verhalen, om maar even twee enorme clichés te noemen. Maar zo is het wel. Als je een plan maakt is dat op basis van waar je in zit en waar je vandaan komt, dus je bent altijd een verhaal aan het maken. En als er iets ingrijpends gebeurt dan verandert je blik op jezelf en ook op je verleden, je bent altijd bezig aan een herschikking van je eigen verhaal, en als samenleving ben je voortdurend bezig aan de herschikking van het verhaal van die samenleving. Het is die verbeelding waar de energie vandaan komt, waar de veranderingen vandaan komen.

Dat is iets wat ik aan Heijermans waanzinnig leuk heb gevonden: hij was natuurlijk socialist, en in die tijd betekende dat ook nog dat je marxist moest zijn, dat je moest doen of je dat gelezen had en Heijermans deed een beetje alsof maar hij had er geen woord van gelezen, hij wist het gewoon veel beter. Voor Marx draait het om de economische onderbouw van het leven, dat is de basis, alles komt daaruit voort, en Heijermans die zei, zonder zich te realiseren dat hij daarmee recht tegen Marx in ging: Waarom komen mensen in opstand tegen hun leven? Niet omdat ze het slecht hebben – dat zou Marx ruwweg zeggen – maar omdat ze het besef krijgen dat ze het beter zouden kunnen hebben, en door wie krijgen ze dat besef? Niet door de politici die er een procentje bij en een procentje af doen,

nee, door de mensen die een visioen opbouwen! Van een denkbare andere wereld. Voor Heijermans was de verbeelding leidend, maar niet als iets vrijzwevend, nee de verbeelding is je zoeklicht waarmee je de toekomst in kijkt. En hij deed dat op een heel rechtlijnige manier maar ik denk in essentie dat jij gelijk heeft; zo ben ik ook en ik zie dat overal om me heen.

Fictie heb je helemaal niet meer nodig.

Ook daarin interesseerden me vooral de schrijvers die de fictie naar de werkelijkheid leiden, die of iets opschrijven waarvan je denkt: ja, zo is het echt, ook al is de situatie die ze beschrijven volkomen fictief, de personages en alles. Een voorbeeld van dat eerste is zeker Oek de Jong, als je dat werk leest dan sta je er midden in. Je hebt ook schrijvers als Kellendonk, die schrijven meer gebruiken als een denkmodel, om na te denken over hoe de wereld in elkaar zit, veel cerebraler, maar ook met hele dwingende verbeelding, hou ik ook erg van. Maar ik vind het fijn als je een boek dichtslaat, of een roman, fictie, hoe dan ook, en je stapt je eigen leven weer binnen, en het resoneert, het doet iets met de werkelijkheid waar je dan in staat. Zoals iemand ooit tegen me zei bij een tentoonstelling: hij liep rond en zei: ik word er niet anders van. Ik-word-er-niet-anders-van, zes woorden – of ik word er wel anders van, en niet in de zin dat Saulus Paulus wordt, zo radicaal hoeft het helemaal niet, maar dat er even iets verschuift in je blik en dat je even weer – wat fictie heel goed kan – je even weer nieuw laat kijken, alsof je een poosje niet gekeken hebt en dan kijk je weer en ineens zie je weer wat. En dat kan fictie heel goed, daar hou ik heel erg van.

En wat vind je dan van de historische roman?

Ja, dat is gek: lees ik heel weinig. Dat vind ik vaak een heel irritant genre. Die schrijver moet wel heel briljant zijn, en op cruciale momenten zijn mond kunnen houden. Ik vind het heel fijn om losse brokstukken voor me te hebben, van bronnen: fragmenten, brief hier, dagboek daar. Dat zet mij enorm aan de gang om zelf dingen aan elkaar te gaan passen. En als de fictieschrijver dat voor mijn neus gaat doen dan verveel ik me onmetelijk. Vaak vind ik het dan een beetje houtje-touwtje worden, dan gaat de verbeelding eraf, dan wordt het zo pasklaar, en bovendien: ik wil het zelf doen. En als die schrijver het al doet dan beneemt hij mij mijn rechten als lezer. Ik denk dan: hou op, ga weg. Iemand gaan laten denken, dialogen opschrijven...

Wat ik bij Heijermans sterk gedaan heb en bij het boekje dat ik nu schrijf ook, is de bron laten zien. De belangrijkste bron van wat ik nu opschrijf zijn bandopnamen van het feest bij Renate's vijftigste verjaardag. Ik vind het dan fijn om op te schrijven dat de band aanslaat, dat hij afslaat, dat er geroezemoes is, allemaal je zou kunnen zeggen 'onbelangrijke' gegevens maar die voor mij het patin van het beeld bepalen, het oppervlak, wat je aanraakt, hoe het voelt. Dat vind ik heel belangrijk, en elke bron heeft zijn eigen sfeer, zijn eigen patin. Ik vind het leuk om verschillende bronnen tegen elkaar af te zetten en gewoon een witregel ertussen te plaatsen. Ik houd enorm van de witregel. En wat

er dan tussen de ene bron en de andere gebeurt, wat er aan de hand is, als een schrijver dat voor mij gaat invullen vind ik het saai, of ik ben het er ronduit niet mee eens en dan wordt het irritant, dan is het een soort wethouder Hekking, de schrijver. De witregel die ertussen staat die kun je helemaal zelf volschrijven, als lezer. Dat vind ik ontzettend fijn, die rijkdom aan mogelijkheden.

Toch is wat bijvoorbeeld het boekje over je opa zo spannend maakt juist wat jij vindt.

Ja, en dat wordt ook heel uitgesproken, op een gegeven moment.

En dat zal bij Renate ook weer zo zijn: jij laat zien waarom ze dat kleedje aan heeft.

Ik hoop dat het dan mede spannend wordt omdat je iets opmerkt, en daar haal je allerlei bronnen bij en dan gebeurt er van alles, en dat moet je ook een beetje laten gebeuren. En dan aan het eind kun je de verschillende draden bij elkaar proberen te trekken en zeggen: alles overwegende – de bronnen hebben ons hiertoe gebracht – alles overwegende stel ik me voor dat het zus en zo geweest kan zijn. En dan hoop ik alsnog op een slotalinea die alles weer op losse schroeven zet. Dat boekje over mijn opa was voor mijzelf de ontdekking hoe sterk je loyaliteit kunt voelen tegenover iemand die dingen gedaan heeft waarvan wij allen weten dat ze onjuist waren en je aan de verkeerde kant van de geschiedenis brengen, want: het kolonialisme...

Daar wordt het juist dubbelzinniger door.

Ja, precies. We hebben allemaal geleerd dat het kolonialisme niet deugt. Dat we die onafhankelijkheidsoorlog zo lang hebben gerekt deugt natuurlijk ook niet, de slachtoffers die daarbij gemaakt zijn, ook verschrikkelijk, de oorlogsmisdaden, de hele trits... En vervolgens betrapte ik mezelf erop: maar toch, als je bekijkt wat mijn opa gedaan heeft uit persoonlijk perspectief: de moed, het doorzettingsvermogen, de loyaliteit, zou ik dat kunnen? De opofferingsgezindheid, uiteindelijk; zou ik dat opbrengen? Dat betwijfel ik zeer. Dat heeft te maken met wie ik ben, maar dat heeft ook met hoe wij als samenleving geworden zijn; we zijn zo gewend om onszelf voorop te plaatsen en te vinden dat het leven er is om gelukkig te worden, en om te genieten. Hoe lang is het nou geleden? Ik heb mijn opa echt nog een beetje gekend, zo lang is het niet geleden en die man leefde op een bijna onbegrijpelijk andere manier. En ik realiseerde me dat ik daar zo'n bewondering voor kan opbrengen.

Ja, dat is wel even schrikken, hè? Ik was laatst op het Nexus-symposium en daar ging het over Europa en wat ons bindt, wat we er nog voor voelen, en toen zei Arnon Grunberg opeens: wie is bereid ervoor te sterven, er oorlog voor te voeren?

Wie is er überhaupt te sterven voor iets groters dan zichzelf? Wij erkennen niet meer iets dat groter is dan wijzelf. En dat is wat de radicale islam zo ongelooflijk bedreigend maakt voor ons, denk ik, op wezenlijk, psychologisch niveau. De onthoofdingen et cetera, allemaal verschrikkelijk, daar kan je het heel makkelijk over eens zijn, maar ik denk dat er in velen van ons toch ook een stem is die denkt: de

felheid van overtuiging die die mensen hebben, kennen wij dat nog? Bestaat dat nog? En ik denk dat heel velen van ons ergens toch moeten toegeven dat je dat als gemis kunt ervaren, of simpelweg als een verlies aan kracht kunt ervaren. Je hoeft niet eens te denken: wij zijn het laat-Romeinse Rijk, wij zijn decadent geworden, maar simpelweg: die jongens en meisjes die naar Syrië gaan – sommigen zijn misschien zo in de luren gelegd dat ze daar het paradijs verwachten maar velen zullen toch weten dat ze daar misschien niet levend vandaan komen, en ze gaan wel. En dat er iets is wat dat waard maakt, dat kennen wij niet meer en ik denk dat dat een gemis is.

Hoe moet dat nou?

Hahaha... En dat dat iets heel recents is ook, dat wij dat niet kunnen navoelen, en dat wij daarin een volstrekte anomalie in de wereldgeschiedenis zijn, want het leven is vechten, in de kern, voor bijna alles en iedereen, in de afgelopen duizenden, tienduizenden jaren, zolang als de mens bestaat.

Eergevoel, etiquette, opgelegde zaken, die gevoelens kennen wij niet meer – en dan?

Ik denk dat we in Europa wakker worden. We hebben in een heel veilige tijd gezeten. In de Koude Oorlog waakten de Verenigde Staten over ons. We hadden legers maar de echt gevaarlijke bommen hoefden we niet zelf te hebben en al helemaal niet te bedienen, daar hadden we geen verantwoordelijkheid over, en in die relatieve rust konden wij gaan nadenken over een Europa en daar iets van opbouwen. Bijna als een soort wereld die zich onttrekt aan historische krachten, die uit oorlog voortkwam maar de oorlog voortaan overbodig zou verklaren. Dat blijkt niet meer vol te houden. Binnen Europa lopen de spanningen op en dat is allemaal peanuts, denk ik, dat komt allemaal wel goed. Ik denk dat het met de Europese Unie ontzettend goed gaat; die Grieken leren een les, dat wordt een proces van decennia, en ook de Italianen leren het nu, en de Spanjaarden, en de Portugezen. Nu alleen de Fransen nog; daarom zijn de Duitsers op hun strepen gaan staan en zeggen ze: en nou geen gezeik, jullie ook een beetje discipline – dat komt allemaal goed, denk ik. Maar dat er aan de grenzen van Europa opnieuw een Rus staat die in hoge mate irrationeel opereert, en wél met al die waarden van opoffering voor de natie, en opoffering voor het Slavische ras, en de hele reut, die daar een beetje aan onze grenzen komt morrelen... en daarnaast het Midden-Oosten, of zeg maar de hele islamitische wereld van Algerije tot aan Pakistan, of Afghanistan, die hele regio, komt ook aan de grenzen morrelen en wil hier binnen. Het speelkwartier is voorbij, zoals dat heet. Ik denk dat Europa er over twintig, dertig jaar echt anders uit zal zien, dat wij met verbazing kijken naar een Europese Unie waarin collectief de dienstplicht was afgeschaft. Waarin je dus denkt dat je als continent zonder legers kunt – ja, we hebben nog wel wat maar die gebruiken we om in Rwanda en Libanon brand te blussen en quasihumanitair werk te doen. Ik denk dat we over enkele decennia, en misschien al veel eerder, de slappe lach krijgen over hoe wij dachten dat je in de wereld kan staan. Dat is voorbij, wij moeten weer legers gaan opbouwen, we moeten daar heel veel geld in stoppen en we moeten zelf de zware wapens moeten gaan aanschaffen en daar ook de verantwoordelijkheid voor nemen. Dat alles toch onder

Europese vlag, voor zover er een Europese vlag erkend wordt, moeten gebeuren en daarbij zal ook weer iets moeten terugkomen van trots en eergevoel want anders gaat het niet gebeuren. Waar het naartoe moet en hoe je daar komt weet ik niet zo goed, behalve onder zware bedreiging, maar een soort herontdekking van martiale waarden... In onze toch wel sterk gefeminiseerde samenleving.

Wie had dat gedacht? Als je weet hoe wij opgegroeid zijn... Dit gaat zo de andere kant op! We dachten: alles wordt beter en rustiger, iedereen wordt gelijk.

En vreedzamer: je praat eens goed over de dingen... Dit is een nieuwe confrontatie met een naar ons idee heel irrationeel wereldbeeld en ik denk dat het voor de rest van de wereld een verbijsterende blik biedt op een volkomen bloedeloze wereld waarin niets meer belangrijk is, ja, Chardonnay! Een chardonnaymomentje, mevrouw! Dat kan het leven toch niet wezen.

De harde dobber is dat Europa in een periode van desillusie verkeert, en de enige tegenkracht daarbij is denk ik het herontdekken van een soort martiale waarden die vroeger vanzelf spraken.

Er is wel een honger naar dat soort historische verhalen: steden worden in oude luister hersteld, tentoonstellingen zijn bomvol...

Maar dat gaat toch vooral om geschiedenis als commodity, geschiedenis als Chardonnaymomentje.

De oorlog is nooit weggeweest.

En Indië gaat ook niet weg.

Dat zijn toch niet per se comfortabele verhalen.

Nee, dat kan misschien bijdragen aan een hernieuwd besef hoe de wereld echt is. Ik weet niet op grond waarvan ik zo overtuigd ben dat het zo zal gaan maar ik zou niet weten hoe anders.

Ik hoorde Ruud Gullit – rare associatie – zeggen: ‘het voetbal moet weer mannelijker worden’, en hij bedoelde natuurlijk: ze moeten weer willen winnen, en dan desnoods maar eens iemand onderuit schoffelen. Dat zijn tegengestelde bewegingen; je ziet steeds meer voetballers met geëpileerde wenkbrauwen... het is toch een grote verwarring; hoe ga je dan de strijd aan?

Ja, die voetballers feminiseren ook wel, dat zijn stijliconen; die tattoos dat is heel mannelijk maar toch ook nuffig getut, dat zit toch in dezelfde sfeer als we doen weer eens ander haar en een andere kledingsponsor. Het zijn toch dressmen geworden. Ja, ik moet zeggen: die gefeminiseerde wereld bevalt mij enorm, hoor, maar ik denk niet dat hij in stand blijft. En ik hoop niet dat het zo is dat homoseksualiteit opnieuw gedemoniseerd zal worden, et cetera, dat zou heel naar zijn, maar een herschikking...

Dat heeft toch niet per se met feminisering te maken? Zo bedoelde ik het helemaal niet.

Nee, maar hele continenten zou je dat toch weer moeten uitleggen. Onze rijkdelen in de West: een vriend van mij die homoseksueel is heeft een vader die zich heeft laten steriliseren toen hij hoorde dat zijn zoon homoseksueel was, om te voorkomen dat hij, wat er ook gebeurde, ooit nog zo'n kind zou verwekken. Ook dat is Nederland! Latijns Amerika is heel macho, en de strijd om het homohuwelijk is in de westerse wereld wel gestreden maar mannelijkheid en homoseksualiteit zijn denk ik voor hele werelddelen geen goede combinatie, maar goed, dat voert misschien heel ver.

Nou ja, we hadden het erover dat er weer meer martiale gevoelens moesten komen.

Misschien is martiaal een woord dat meer tegenstand oproept dan dat het verheldert, maar ik denk wel dat we heel erg toe zijn aan een herontdekking van iets dat belangrijker is dan wijzelf. En ik denk dat veel mensen dat herkennen in de zin van: mijn kinderen zijn misschien wel belangrijker dan ikzelf. Als iemand met een mes op mijn kinderen afstapt dan spring ik ertussen, op zo'n manier kennen mensen dat nog, maar dat je er ook tussen zou springen voor je land, of voor een gemeenschap, iets waarvan de waarde zo uitgesproken en afgebakend is, waarvan je denkt: dat moet bestaan, zelfs als ik er niet meer ben, dat kennen wij heel weinig.

Dat is het lastige van democratie, ook: iedereen krijgt alle gelegenheid tot klagen en het gevaar bestaat dat je elkaar enorm omlaag haalt, in democratische discussies. En we hebben in Europa niet wat de Verenigde Staten wel hebben: elke vier jaar een politieke strijd, waarin het niet alleen gaat om de centen en de procenten maar ook om de moraal, de geestdrift en de eendracht, en dat zijn vaak heel onpeilbare begrippen. Als je nou probeert uit te schrijven, waar stond Obama nou voor toen hij in 2008 verkozen werd? Een gevoel voor iets, whoeff... dat-ie losmaakte bij mensen. Juist in zijn onbestemdheid is dat ongelooflijk belangrijk en ons politieke systeem heeft daarvoor heel weinig ruimte ingebouwd. Dat is een zwakte, dat is een enorme zwakte. De Amerikanen zijn zich als een migrantennatie, als een jonge natie, een natie die zichzelf in een burgeroorlog heeft afgebrand, veel meer bewust van de waarde van symbolen, van de vlag, van het volkslied... Serving is een heel belangrijk woord in de VS. To serve your country.

Dat is hier een belachelijke gedachte, die roept meteen associaties op met 'worshippen'.

En de VS heeft ook nationale feestdagen waarop een wezenlijk moment uit de geboorte van die natie worden herdacht. En wij hebben koningin- of koningsdag, dat is toch volkomen infantiel? Dat je de verjaardag van de koning viert, daarvoor je zolder leegt!

Wat dan wel? Je hebt ook herdenkingen van de oorlog, het is een enorme operatie om daar weer leven in te brengen.

De Founding Fathers van de VS hebben enorm gebruikgemaakt van vroege stukken uit de geboorte van de Nederlandse Republiek. Zij gingen op eigen houtje een republiek opzetten, ze hadden geen koning. Burgers onder elkaar: hoe doe je dat, welke woorden geef je daaraan? Nou, daar was een belangrijk voorbeeld van in de wereldgeschiedenis – je kunt ook aan de Republiek Venetië denken, maar toch: wat maakte de zestiende eeuw groots: Schiller schreef daarover, Goethe schreef daarover, ook Amerikaanse denkers schreven erover: de Nederlandse Republiek, die de vorst eruit gooide! Waarbij de adel zegt: de vorst dient zijn volk, in plaats van andersom. En uiteindelijk leidt dat ertoe dat er een republiek ontstaat waarin burgers onderling iets gaan uitzoeken. Dat is een wereldhistorische gebeurtenis: het ontstaan van de Nederlandse Republiek. Daar zijn een aantal momenten uit, daar zou je een hele goede feestdag van kunnen maken: de Acte van Verlaatinge, de oudejaarstoespraak van Willem van Oranje bij de Raad van State waarbij hij voor het eerst de term gewetensvrijheid introduceert, dus: de burger is vrij voor zijn geweten, ongeacht wat de heerser van hem wil. Dat is de kiem van alle burgerlijke vrijheden die wij nu kennen. Een kiem van de hele rechtspraak van Nederland en Europa, en de VS. Zoiets, als we daar nou een nationale feestdag van maken, dan heeft de nationale dag te maken met centrale waarden waar we mee leven. Maar wij hebben een vrijmarkt...

Je vraagt je af of dat nog te keren is. Gaan die mensen die over de vrijmarkt slenteren begrijpen wat de bedoeling is van zo'n dag? Wie gaat ze dat vertellen?

Ik was rond 5 mei in een ochtendprogramma van de televisie en daar ging het over 4 en 5 mei en wat er moest gebeuren en dat was ook allemaal erg in de sfeer van genieten, en ik zei: luister eens, in ik geloof de eerste twintig jaar na de oorlog werd Bevrijdingsdag maar eens in de vijf jaar vrij gegeven want zo'n vrije dag kostte geld, voor werkgevers, voor het land als geheel. Dat land moest wederopgebouwd worden, en waarmee draagt je bij aan dat land? Door géén vrij te nemen en extra hard te werken op Bevrijdingsdag. That's the spirit! Daarvan zou ik wel eens wat willen terugzien. Ik twitter zelf niet maar iemand liet mij de gebelgde reacties lezen van de mensen die meteen na hun ontbijt reageerden en woedend werden, want dat was 'politiek correct' en 'waarom de sfeer nou weer verpesten op zo'n dag waarop er een goede stemming is in het land en iedereen geniet'. Over dat soort dingen valt niet meer te praten en ik word daar steeds pinniger over. Toen *De IJzeren Eeuw* begon had ik een interview met *Het Parool* en daarin liet de interviewer, Gijs Groenteman, het woord genieten vallen. En toen zei ik: 'Genieten, ik vind dat woord zo overschat.' 'Genieten, zo overschat', dat werd de kop. Ook in mijn eigen vriendenkring: mensen die dat niet kunnen plaatsen. En die weten dat ik soms hard werk en zien dat ik soms ook harder werk dan ik goed en gezond vind, maar ik haal daar veel genot uit, en ook de zelfoverwinning: je probeert iets en je weet niet of het lukt, van tevoren. Als je er dan uit komt, dat is wat; dat vind ik toch van een andere orde dan een Chardonnaymomentje. Maar zelfs in mijn eigen vriendkring zijn er mensen die zeggen: ik snap dat niet, waarom zo zuur? En dan weet ik gewoon niet waar ik moet beginnen.

Heeft dat niet met creativiteit te maken? Dat mensen geen dingen zien waardoor ze op die manier geïnspireerd raken?

Dat zou kunnen. Ja, dat zou kunnen, maar dan denk je er hiërarchisch over in de zin van: ik heb het beter gezien dan zij, en dat vind ik natuurlijk ook, en tegelijk maakt het je sociale leven lastig want je kunt je vrienden aan de Chardonnay toch niet voortdurend voorhouden dat dat geen wezenlijk genot is. En soms sta ik ook best graag aan een Chardonnaytje, maar dat er een dimensie bij zou kunnen waarbij je jezelf meer in de strijd gooit, en risico's loopt... ik wil niet iedereen meteen naar het front hebben maar dat zit ook in jezelf uitdagen. Ik ben niet goed in caféhangen, één glas houd ik het vol en dan denk ik: kom op jongens. Dan wil ik dat het ergens over gaat, iets horen wat ik nog niet wist. Of een soort opening naar iets nieuws.

Toch heel goed dat je dat de mensen kunt voordoen op tv. Er zijn veel mensen die zelf geen notie hebben, die het altijd hebben over een bepaalde leraar op school. Zo 'n rol heb jij in het groot.

[...]

De mode van festivals die zo de overhand krijgt, dat is zo passief.

Bevrijdingsfestivals, heb ik ook wel eens een discussie over gehad met het 4 en 5 mei-comité, en in de marge van zo'n festival proberen ze ook wel iets...

In Den Haag sloeg het nergens op.

Dan is er nog wel een meet&greet met iemand die ooit *Het Parool* heeft rondgebracht in '44.

'Maak een selfie met een veteraan' – een dwaas soort amusement is het geworden!

Je zet er allemaal grote acts op het podium, die zijn vaak van een generatie die geen idee heeft wat hun voorouders in de oorlog hebben gedaan, maar... Doe een beetje vooronderzoek, doe het met ze samen, doe het eventueel vóór ze, vertel daar iets over en laat die kinderen daar iets mee doen op dat podium. Natuurlijk, ze moeten hun eigen nummer spelen en alles, maar laten ze maar zoeken wat hun link is met die oorlog. Als dat niet gebeurt dan houdt het een beetje op, ik word daar heel ongeduldig van.

Het begrip vrijheid wordt de vrijheid om een pil in je mik te gooien. Daar ben ik helemaal niet tegen, maar die vrijheid is misschien een laatste stap in een hele reeks vrijheden die meer je aandacht verdienen.

Je zit iets heel ouderwets te verdedigen, hè?

Ja, call me oldfashioned... Wij leven in een samenleving die een volstreekte anomalie is, geen benul meer van oorlog, van gevaar, geen benul meer van geloof, georganiseerd geloof, de kracht daarvan.

Ik vind dat geschiedenis iets heeft bij te dragen aan ons leven, met dit soort dingen. Wat ik bijvoorbeeld bij de *Gouden Eeuw*-serie ook voor mijzelf een eyeopener vond is dat wat wij nu als Gouden Eeuw kennen, waarvan je denkt: een permanente zonsondergang waarbij iedereen tevreden toekijkt, die eeuw zelf was het permanente crisis – een beetje afhankelijk waar je hem precies laat beginnen en eindigen, maar je komt altijd uit op 98 van de 100 jaar oorlog. En de druk daarvan, en het permanente gevoel van crisis, van oké, we hebben een zeeslag gewonnen maar de bisschoppen van Munster en Keulen staan alweer met hun legers klaar en Frankrijk zou zich zo kunnen aansluiten. En dan weer van die kant, en o mijn god... Het is de druk van die omstandigheden die in de zeventiende eeuw een ongelooflijke creativiteit losmaakt. Het moet en het zal, want de rug tegen de muur, dus als wij niet binnen de kortste keren een vloot hebben gebouwd die dit en dat kan en wendbaarder is dan die van de Spanjaarden, dan zijn we er geweest! En het is juist die druk die we nu vergeten zijn die de wetenschap van de Gouden Eeuw heeft losgemaakt, en ook de kunst! Alles is met alles verbonden – die kunst is natuurlijk een enorm nouveau-riche-bedrijf van die tijd, dat zien wij nu ook niet meer, maar dat er kooplieden ontstonden, nouveaux riches, die zo snel mogelijk oud geld wilden lijken, die schilderijen lieten maken, die de modes daarin volgden, die ook daarin het grootste, mooiste en nieuwste wilden, ja, alles zweepte elkaar op maar de ondergrond is de permanente dreiging en wij komen uit een paar decennia waarin het leek alsof we daaraan konden ontsnappen, misschien wel blijvend maar in elk geval voorlopig, en wij stappen de geschiedenis weer in, en dat maakt geschiedenis weer heel relevant.

Dat is toch gek om mee te maken, als je met zulke verwachtingen bent opgegroeid als wij.

Ja, hoewel het ook wel iets verhelderends heeft. Ik vond de crisis van 2008/2009 voor mij persoonlijk een enorme opluchting, omdat ik al jaren het gevoel had: wij maken geld met geld, op een steeds abstractere manier, we moeten ons als Nederlandse samenleving geheel gaan richten op de diensten, en dan vooral de bancaire diensten. Dat je denkt: niemand kan mij uitleggen waar wij geld mee verdienen, wij máken niks meer. En dan die hardheid... Ik vond het onaangenaam en onheilspellend en toen die crisis kwam dacht ik: ja, dit is het dus. Voor mij was dat een enorme opluchting.

[...]

Mag ik je nog heel even naar de boeken vragen? Heb je nog tijd om te lezen, behalve heel gericht voor wat je aan het doen bent?

Daarvoor natuurlijk wel, na de *Gouden Eeuw* had ik een zomer vrij en toen dacht ik: nou ga ik eens lekker boeken lezen, en toen merkte ik dat ik dat helemaal niet meer kon. Dat ik bij romans dacht: ja, schiet eens op, en bij non-fictie helemaal, kom op jongens! Het is ook niet iedereen gegeven om goede non-fictie te schrijven maar het hoofdprobleem was ikzelf; ik was zo gewend geraakt om doelgericht iets op te zoeken, of gewoon A4-tjes aangereikt te krijgen van redacteurs, en dat tempo lag zo hoog,

de werkdruk was zo hoog, dat ik met een boek in handen dacht: kan dat niet op drie A4-tjes, zo'n soort reflex, verziekt, echt niet gezond. En kort daarop begonnen we alweer aan de *IJzeren Eeuw*, en dacht ik: zal ik ooit nog een boek lezen? Maar in deze zomer heb ik me scheel gelezen; in twee weken vakantie waarin we heel veel gewandeld hebben, heb ik toch vijf boeken gelezen.

Een goeie greep, misschien.

Ja, en ineens een enorme honger. Ineens was het weer terug: *Onze oom* van Arnon Grunberg gelezen, zo'n 700 pagina's, en de biografie van Hermans, twee dikke delen – ik zal niet zeggen dat het niet iets korter had gekund maar van dat soort dingen dus, vind ik heerlijk. En ik zit nu ook thuis weer lekker te schrijven. Ik ben er misschien weer aan toe, om dingen thuis, op mijn eigen termen te doen.

En hoe oriënteer je je dan, als je gaat lezen?

O, dat is enorm te hooi en te gras. Toen ik kritieken schreef was ik heel planmatig: schrijvers die ik graag nog wilde bespreken en schrijvers die ik niet meer wilde bespreken, niet eens omdat ze niet goed zijn maar omdat ze niet zo voor mij zijn. Ik ben even opgehouden om er een boek van te maken, en het heeft toch nog wel twee jaar geduurd voor het boek er was [*Een verhaal dat het leven moet veranderen*], want er was ook ander werk en zoals dat dan gaat: eerst denk je: ik zet wat stukken achter elkaar en ik schrijf ze een beetje naar elkaar toe en uiteindelijk moet het toch een nieuw boek worden en begin je op basis van die stukken toch weer een heel nieuw proces. Dat is wat mij betreft vruchtbaar geweest, want dat boek is echt wel meer geworden dan de losse stukken, maar ik dacht: dan publiceer ik dat en dan komen er reacties, en dan begin ik weer – hè? Dan kan je weer overnieuw beginnen. En dat is helemaal niet gebeurd, echt helemaal niet. Ik had er geen zin in, en ik las ook heel weinig fictie meer – ja, Dostojevski of zo, iets waarvan je denkt: daar ben ik nooit aan toegekomen.

Van die klassiekers; als je ze leest dan snap je waarom.

Ja, dat is natuurlijk wel vervelend. Dan zie je de catalogus van de uitgeverij en de schrijvers die netjes om het jaar weer met een roman aankomen, en dan denk je, ja, ik kan ook Dostojevski lezen. Dat maakt het heel moeilijk om terug te gaan, maar er was ook iets anders: ik raakte steeds meer in de geschiedenis, en de mogelijkheid – door die series – om historische verhalen te vertellen die een kracht hebben die misschien niet ongelijk is aan die van fictie, dus ik ben weer meer historicus geworden. En ik vind ook het sociale milieu zo veel leuker dan dat van de literatuur, en vooral dan dat van de literatuurkritiek. Je mag het niet zeggen maar het is zo'n korte horizon, een beperkte blik, een doctrinaire, afgebakende blik van wat literatuur is, en niet is, en wat mag, en wat moet, heel erg de do's en de don'ts, dat inspireert mij helemaal niet.

En als het gaat om non-fictie, heb je lievelingsschrijvers?

Jeetje, da's gek, dat vind ik heel moeilijk. Ik lees vaak hap-snap, en heel erg op onderwerp. Ik lees nu *De Boerenoorlog* van Bossenbroek, en *De stamhouder* van Munninghof – maar toen was ik halverwege en heeft iemand hem meegenomen. Ik lees graag brieven; ik heb bij de Hermans-biografie ook de briefwisseling Hermans-Reve en de briefwisseling Hermans-Kousbroek gelezen; dat ligt ook weer een beetje in de buurt van Renate dus dat is ook een werkkant. Maar ik vind dat heel fijn lezen, die losse bronnen.

En misschien is het ook wel zo dat ik het zo leuk vind om zelf verhalen te maken dat ik het moeilijk vind om favoriete schrijvers te noemen, want die doen dat al voor je. Mulisch heeft wel eens een beetje pesterig gezegd: Lezen? Ik schrijf al, en dat heb ik ook wel een beetje. In fictie had ik meer favoriete schrijvers omdat ik zeker wist dat ik dat niet ging doen. En bij non-fictie... Wat mij aan de gang zet is om zelf een verhaal te willen maken, en als iemand dat al gedaan heeft kan ik dat bewonderen maar daar zit niet mijn kick in. Ik wil het zelf doen!

Zoals je ook heel goed televisie kunt maken zonder veel televisie te kijken.

Bij Andere Tijden is er ook niks wat erop lijkt, of wel?

Veel mensen die er werken gaan wel naar het Filmfestival, naar IDFA, die kijken naar het journaal, en naar... ik zeg nog altijd Nova... Nieuwsuur – maar de televisie bijhouden... Ik heb tegenwoordig Ziggo, en er gaat een wereld voor je dicht. Er blijkt dus SBS9 te bestaan, nooit geweten.

Hebben jullie veel naar die Britten gekeken? Daar hebben ze veel van die series met van die anchormen.

Ja, Simon Schama bijvoorbeeld... De VPRO heeft ook die serie over de oorlog gemaakt, met Rob Trip, en die was veel dienstbaarder als presentator. Toen we aan de *Gouden Eeuw* begonnen, voor mij de eerste serie ernaast, heb ik wel gezegd: nou moet de presentator degene zijn die in plaats van de kijker de vragen stelt, fungeert als klankbord bij wie de verhalen en de emoties aankomen, en die dan doorgeeft aan de kijker. Dus we moeten echt nadenken over die rol, hoe die in elkaar moet zitten. Toen heeft de regisseur een aantal Engelse voorbeelden bij elkaar gezet. Daar kijk je dan heel goed naar en daar discussieer je dan over en vervolgens neemt de werkelijkheid z'n eigen loop. Een aantal van die BBC-voorbeelden zijn uit financiële overwegingen al niet na te doen – Simon Schama heeft wel eens een strand laten uitlichten, dat behoort niet tot onze mogelijkheden. Zo'n tweede wereldoorlogserie daar is archiefmateriaal van, daar zijn getuigen van, dus een presentator heeft een veel minder dragende rol daarin, dat kan veel meer voor zichzelf spreken, dus voor die *Gouden Eeuw* gold: daar moeten we erg over nadenken.

Om leven erin te brengen.

Ja, maar het gekke is: als je aan het werk gaat dan dicteert het materiaal toch heel veel, wat je doet en niet doet. Voor een deel heb je het verhaal, en het aantal draaidagen en wat daarin kan, en wat ik kan en niet kan, en dan wordt het toch gewoon proberen.

Jullie zijn nu toch wel weer verder gegaan met die sensaties die je erin brengt, bijvoorbeeld bij die scene in de fabriek en wat je ervaart als je daar werkt.

Ja, zoiets had ik nooit gedaan, en misschien dat ik dat bij de *Gouden Eeuw* ook niet had gedurfd. Dan dacht ik: maar dan gaat het over mij, en gaat dat dan niet verkeerd, en word ik er zelf niet ongemakkelijk van? Maar ik moet bekennen: dit voorbeeld leverde echt iets op, want ik ben historicus, ik heb een biografie geschreven van Herman Heijermans, voorman van de arbeidersbeweging, dus de wereld van de negentiende-eeuwse arbeider... ik dacht dat ik me daar best iets bij kon voorstellen. Het was het idee van een redacteur, en ik dacht goed, bring it on, maar de verrassing was dat het ook voor mij iets opleverde. Ik dacht: TNO gaat die proefopstelling maken, dat kost tijd en mensen en dan moet ik gaan faken dat het heel erg was, dan kom ik eruit en moet ik zeggen: ik ben wel een beetje moe, en dat levert dus niks op – dan zou je het eruit knippen, dan heb je heel veel werk gehad en dan levert het niks op. Dus dat was eigenlijk mijn zorg, dat ik dacht: shit, moet ik dan heel dramatisch gaan doen als ik eruit kom? Maar ik was helemaal raaaar toen ik eruit kwam!

Wat ik ongelooflijk treffend vond was dat jij zei: je gaat het ook willen. Daardoor ging je eindelijk begrijpen hoe die mensen dat konden volhouden.

Dat kan je niet van tevoren bedenken; je gaat erin en je komt erin en ik bedacht nog wel – ik heb ook enorm zitten vloeken, maar dat knippen ze er dan maar uit – nu gaan we dit doen, dan gaan we het ook doen, dan kom ik eruit zoals ik eruit kom. En dat schoot me te binnen, en pas toen we in de auto naar huis zaten bedacht ik: verdomd zeg, zo werkt het. En dan blijkt het dus ook heel functioneel te zijn. En vind ik het ook gênant – ik ben toch historicus van de arbeidersbeweging geweest – dat ik nog zo verrast word. Omdat je wel weet, er zijn bekende verhalen, zeker van die periode dat ze zich allemaal verenigen en in opstand komen, dat de arbeiders van verschillende fabrieken tegenover elkaar opscheppen over het huis van hun directeur: onze directeur heeft een groter huis dan die van jullie, wij zijn een betere fabriek... Dat heeft daar natuurlijk wel mee te maken, een soort vals bewustzijn. Maar via de *Gouden Eeuw* waarin ik zoiets voor het eerst deed en dacht – en dat wil ik nog steeds: het moet niet over mij gaan, het moet geen personality show worden, de presentator moet een soort intermediair zijn, moet het verhaal bij de kijkers brengen – ben ik wel steeds meer gaan zien dat het kan helpen om je onder te dompelen in dingen, om dingen maar te ondergaan en niet alleen met mensen te praten maar het ook mee te maken. Ik heb ook die ALS-zwemtocht door de grachten gedaan, en ja: dat is televisie, dat werkt enorm; wat je daar aan reacties op terugkrijgt! Ik doe dat in een uitzending over het vuil in de stad in de negentiende eeuw en wat daar dan aan gedaan werd in de loop van die eeuw, maar

het is zo direct zintuiglijk: brrrr, die grachten, kan je daar in? Iedereen voelt het meteen. Ik vind dat wel steeds leuker om zulke dingen te doen.

Wie had dat gedacht dat je daar als historicus nog toe zou komen?

Het is ontzettend leuk werk, en ook zwaar. Na die TNO-proef had ik dat interview gedaan voor de camera en ik had even gezeten, en toen was ik toch al drie kwartier die kluis uit, en toen liep in naar de douche en toen kwam en een mevrouw van TNO aan en die zei: u gaat nog niet onder de douche.

Je was nog te trilbenerig?

Ze zei: realiseert u zich wel hoe u loopt? En inderdaad: ik deinde nog helemaal. Ze doen daar natuurlijk heel vaak proeven met mensen dus ze zijn gewend om te kijken: kwakt-ie niet tegen de douchevloer, maar toen heb ik die nacht nauwelijks geslapen.

Ik vroeg me toen ook af, toen jij zo hyper was: zouden die mensen daarom zo zijn gaan drinken? Om zich plat te kunnen drinken?

Ja, te slapen, en jezelf op te werken tot plezier dat het leven verder niet te bieden heeft. Dat zou heel goed kunnen. Heb je die bloedzuiger ooit gezien? In Indonesië heb ik al een keer een bloedzuiger in mijn kuit gehad en toen dacht ik: natuurlijk, doe ik, dat is een heel klein beestje, maar ik vond het toch wel hele vieze beesten, ze zijn slijmerig en je voelt ze echt bijten, ze hebben echt tanden... dat doet gewoon pijn. Ze zuigen je bloed op maar ze spuiten je ook twee stoffen in: een bloedverdunner om je bloed makkelijker op te kunnen nemen, en een pijnstiller, en dat is een werkelijk effect van bloedzuigers, in de oude geneeskunde, dus ook als je last van je knie had kon je er een bloedzuiger op zetten. Vind ik allemaal heel leerzaam om mee te maken.

Ook eng, je moet je er wel aan willen blootstellen. Bloedzuigers gaat wel ver, ik durfde eerlijk gezegd niet te kijken; bloedzuigers zijn, met kielhaken, kiezentrekken op de markt, de grootste angsten als je boeken over vroeger las, typisch zo 'n historische marteling.

Ja, maar het gekke is: als de camera aanstaat ben je onder de regie van God. Er is een goede reden om het te doen, en er staan mensen omheen die op je letten

[...]

Maar je vroeg eigenlijk naar de boeken; nog even terug. Ik heb nu even heel veel gelezen maar ik heb jaren lang weinig gelezen, vooral weinig fictie, misschien toch ook wel uit teleurstelling over het milieu van de literatuur. Schrijvers zijn natuurlijk eenlingen, uit de aard der zaak, meer nog dan historici. Romanschrijvers zijn allemaal elkaars concurrent, historici zijn níét allemaal elkaars

concurrent. Het zijn andere verhoudingen, en het werk van een fictieschrijver is toch geïsoleerder dan dat van een historicus. Maar de literatuurkritiek, dat is helemaal een heel klein wereldje.

En literatuurkritiek is een lastig te motiveren bezigheid, misschien dat er daarom ook iets verwrongens in komt. Het werk van de historicus is wat dat betreft zuiverder, je begint in elk geval met de feiten. Je hoeft niet iemand de maat te nemen, of je neemt hem meer op zijn eigen termen de maat. Er zit denk ik meer ruis in bij literaire kritiek.

Dat zijn het type overwegingen dat ik in mijn boek heb toegevoegd. Ik was begonnen als historicus en ik had altijd veel gelezen, en ik had een gevoeligheid voor taal maar had er nooit voor doorgeleerd. Ik ben toen met het schrijven van kritiek begonnen en schreef al heel snel grote stukken – en in het begin heel gretig, ik vond alles interessant, maar dat is volgens mij, naarmate je serieuzer wordt, minder vol te houden, Omdat er in alle eerlijkheid heel veel schrijvers zijn, steeds meer schrijvers, van wie je denkt: het is niet slecht maar ik vind het ook niet goed. En daarbij zijn er schrijvers waarvan je denkt: het is wel goed maar het is niet voor mij. A.F.Th. van der Heijden: het is vast ontzettend goed, maar ik vind het verschrikkelijk, ik vind het van een niet te harden pathos, en een stapeling van metaforen die alleen nog om het knappe van de stapeling van metaforen gaat en helemaal niet over een onderwerp. Terwijl ik ook wel zie dat het met een enorme inzet is gemaakt, en ook wel met technische vaardigheid. Nou, daar moet ik dus gewoon niet meer over schrijven. Dus naarmate je smaak zich verdiept, versmalt hij ook. Dat gebeurde bij mij, en mij lijkt dat eigenlijk heel logisch. En een van de dingen die mij... ik weet niet eens of ik moet zeggen teleurstelde of bevestigde in mijn teleurstelling, is dat het in de reacties op dat boek veel ging over dat soort dingen, maar dan in honende zin, van: ja, dat is dus geen criticus.

Dat is toch een misverstand, je moet je toch bewust zijn van je eigen smaak?

Je kunt niet verwachten van een literatuurcriticus dat-ie een objectief oordeel velt. Zo'n boek getuigt van een blik op de werkelijkheid en jijzelf hebt ook een blik op de werkelijkheid, met misschien een heel ethos daarachter, en dat komt bij elkaar of niet en dan gebeurt er iets. Maar als je jezelf daarin niet meeneemt en doet of je een abstracte, objectieve instantie bent, ja dan is het wat mij betreft per definitie niet gelukt, zo'n kritiek. Dat soort gedachten heb ik in dat boek uitgewerkt en ik heb er ook voorbeelden van gegeven, en toen dat boek verscheen bleek dat medecritici die dat boek bespraken daarop inhaakten, niet om er iets over te zeggen maar om te zeggen: dat is dus geen criticus, die zo denkt.

*Tim Parks schrijft daar ook over: wat je bevalt hangt zo af van je temperament, en bijvoorbeeld je positie in het gezin – hij geeft daar ook mooie voorbeelden van, wat hemzelf betreft [in *Where I'm reading from*].*

Je moet als criticus niet gaan schrijven: ik heb ook zo'n tante, niet op dat niveau, maar wel daaronder; dat zijn de uitgefilterde ervaringen die daaronder zitten. Dat boek van mij heette *Een boek dat het leven moet veranderen*, dat is een citaat uit een boek van Kellendonk, en bij Kellendonk zie je ook die ambitie: die verhalen moeten het leven veranderen, en dat zie je bij Heijermans ook, en dat zie je bij Renate eigenlijk ook: die verbeelding wil iets afdwingen op de werkelijkheid, die wil daar iets mee doen. Waarom de je al die moeite voor die verbeelding en al die plannen? Ja, omdat er iets is aan de werkelijkheid wat je niet te harden vindt en waar je niet mee verder wil. Dus ik denk: elke goede schrijver zet zijn verbeelding in om iets af te dwingen op de werkelijkheid en soms lukt dat en soms lukt dat helemaal niet, en die ambitie is voor mij wel essentieel. Hoe maakt een schrijver die ambitie waar? Door iets te veranderen voor de lezer! Hoe krijgt een boek betekenis? Doordat het betekenis heeft voor een lezer, en dat heeft niks te maken met objectiviteit of vakmatig bekijken of een roman goed in elkaar zit, maar het is bijna vriendschap: hoe komen twee leefwerelden bij elkaar?

Zeker. Zo voel je dat natuurlijk ook bij schrijvers.

Ja, als daar binnen de kritiek niet over te praten valt dan is het afgelopen. Dus ik geloof dat daarmee voor mij ook de kritiek was afgelopen.

Had je niet juist het gevoel: ik moet deze stelling verdedigen?

Van de wereld van de geschiedenis krijg ik energie. Van op stap gaan met historici en hun werk lezen en ze van alles vragen... van de wereld van de literatuur heb ik op die manier nooit energie gehad, en zeker niet van de wereld van de literatuurkritiek. En weet je, het niveau is ook gewoon... ja laat ik het maar zeggen want ik meen het: het niveau is gewoon laag. Er valt heel weinig eer aan te behalen. Wat ik wilde zeggen heb ik zeven jaar lang in *NRC Handelsblad* gezegd en daarna nog in een boek, misschien dat ik over een x aantal jaren, op een andere manier, vanuit een ander gezichtspunt weer binnenkom en een ander soort stukken kan schrijven, maar om altijd op datzelfde aambeeld te blijven hameren dat vind ik voor mijzelf weinig avontuurlijk.

Dus ja, die kritiek is gewoon uit mijn oog verdwenen, en ik lees ook helemaal geen kritieken meer. Als er voor interviews of zo een kadertje met een cv bij moet en er staat historicus en literatuurcriticus, dan zegt altijd: laat dat literatuurcriticus maar weg, dat is meer dan tien jaar geleden, dat is weg. Dat boek en die stukken zijn helemaal niet weg, heb ik veel aan gehad, maar terug daarin... Hoe heet die jongen van *de Volkskrant* ook alweer? En schrijft Max Pam nog? Ik vind het een raar idee dat dat allemaal nog bij elkaar zit, en onder een vast contract, hypotheek en wat moet je anders. Er is niets in mij wat denkt: ik moet weer eens. 10, 15 jaar daar weg en dan kom je al die mensen weer tegen. Ik lees dus zelf niet veel meer maar ik hoor van anderen ook niet dat Arjan Peters nou een heel innovatief beeld van de Nederlandse literatuur of de literatuur in het algemeen heeft ontwikkeld.

Ik denk dat het mij toch gaat om de verhalen die het leven kunnen veranderen, de verbeelding die iets probeert af te dwingen op de werkelijkheid, en dat kan in de vorm van fictie maar het kan ook in de werkelijkheid om ons heen zitten, en Renate is een interessante mengvorm. Er zit heel veel fictie in Renate's stukken, veel meer dan mensen weten. Ze begon natuurlijk met autobiografisch schrijven maar je merkt: dat brengt je in de problemen. Want ja, sommige dingen kan je niet opschrijven. Minnaars haken af, vrienden zeggen: ik wil zo niet in de krant, mensen zeggen op voorhand: als ik met jou praat, lees ik dat dan naderhand terug? Het wordt een handicap in je leven, dus ze is steeds meer gaan stileren. Wat ik een leuk voorbeeld vind: ze schreef graag en vaak over de liefde, en de man, en minnaars en hoe daar mee verder, maar hoe doe je dat dan? Nou, niet door over die minnaar te schrijven, maar over haar tuin. Ze had een huisje achter Winterswijk en zat daar in het zomerseizoen veel, maar toch minder dan je wil, want toch een hele reis, en dan schreef ze dus een stukje over dat ze na maanden eindelijk weer eens terug was bij haar tuin waar alles metershoog was opgeschoten, haar verwijtend aankijkend: je hebt in maanden niet naar ons omgekeken en dan gaat het over de schuld die zo'n tuin haar oplegt, én het gaat over een minnaar die ze heeft laten zitten. Of ze schrijft een stukje over door het rode stoplicht rijden – met zo'n scootmobieltje dat ze had, toen ze MS had; is ook echt gebeurd: aangehouden door de politie, boete, enzovoort... Nou, dat stukje gaat erover: waarom rij ik door rood? Ik ben in de vijftig, ik weet toch al een jaar of vijftig dat je niet door rood moet rijden, en helemaal niet in een wijk van een drukke stad waar veel politie is – ze woonde op de wallen –; het mag niet, het is dom want het veroorzaakt ongelukken en het is dubbel dom want je weet dat je er ook nog op gepakt kan worden, dus waarom doe ik zoiets? Het gaat om die psychologische knoop. Maar waar het eigenlijk om ging was dat ze toch weer een affaire was begonnen met een getrouwde man. En je weet dat je het niet moet doen, je weet dat het stukloopt, je weet dat zo'n man bij zijn vrouw blijft, je weet dat die vrouw erachter komt, je weet alles, want uit alle gezichtspunten al meegemaakt, dus waarom doe ik dat toch weer? Dan schreef ze dus een stukje over een stoplicht. Dat vind ik heel interessant: hoe die verbeelding werkt.

Dat begrijp ik!

Dat door rood rijden is triviaal, maar de vraag hoe komt het dat je zoiets doet dat er heel veel goede argumenten zijn om het niet te doen, daar kan je allerlei situaties aan verbinden dus dan wordt het wezenlijk.

[...]

De verbeelding in de werkelijkheid, die is daar gewoon en ook de menswetenschappen moeten daar iets mee. Psychologen moeten daar iets mee, biografen en historici, sociologen, alles en iedereen, en hoe strenger wetenschappelijk je wilt zijn, hoe minder je ermee kunt. Je had hier aan de universiteit van Amsterdam vroeger een hoogleraar die Barendregt heette, die begon in de jaren vijftig met echt popperiaans meetbaar, herhaalbaar, proeven doen... en die heeft dat een jaar of twintig volgehouden en

kwam uiteindelijk tot de conclusie: alles wat interessant is, blijkt niet wetenschappelijk, alles wat wetenschappelijk is, blijkt niet interessant. En die ging veel impressionistischer stukken schrijven, die begon opeens Sigmund Freud ook weer interessant te vinden, die ook een soort *biologist of the mind* wilde zijn, een echte wetenschapper, en dan echt ermee zat dat zijn gevalsbeschrijvingen lezen als romans. Freud vond dat een probleem. Voor mij is dat nou juist de crux: de verhaalvormen die fictie ons biedt, zijn niet voor niets ontstaan, dat zijn de vormen waarin wij de verhalen van ons reëel bestaande bestaan proberen weer te geven. Dus ik ben gaan denken, en eigenlijk al bij Heijermans: de verhaalvormen van de fictie zou je uit een oogpunt van wetenschappelijkheid juist moeten inzetten. Dus de witregel vind ik een wonder van wetenschappelijkheid. Je komt in een situatie waarin allerlei dubbelzinnigheden spelen. Bijvoorbeeld bij Heijermans de betekenis die het begrip ‘vrouw’ heeft; daar zit van alles aan vast: vruchtbaarheid maar ook onbetrouwbaarheid, gevoel in de zin van intuïtie waar je op kunt vertrouwen, maar ook lasterlijke valsheid... Daar zit van alles aan vast. Nou kan je als echte wetenschapper proberen al die connotaties te definiëren en analyseren en aan elkaar te zetten, en dan heb je iets gemaakt waarin niemand meer de levende werkelijkheid herkent, dan heb je het horloge uit elkaar gehaald en het zal nooit meer tikken.

Dus ik denk: voer een betoog tot het punt waarop de dubbelzinnigheden die rond het begrip ‘vrouw’ zweven zichtbaar worden, doe dat verderop in het verhaal nog eens, waarin door allerlei gebeurtenissen de betekenissen die in dat begrip zitten zijn verschoven, en zet na beide passages een witregel. En dat is precies de ruimte die een lezer nodig heeft, precies als bij een roman, om de dubbelzinnigheid tot zich door te laten dringen in plaats van hem kapot te analyseren. Dat is wat fictie doet, dat is wat verhalen doen, wat romans doen – er zijn onderzoekers die beweren: er zijn 31 plotvormen in de wereld, daarin kan je alles samenvatten. Nou, ik zou denken, juist als wetenschap: zet die vormen in, die zijn er niet voor niets, die geven op de meest betrouwbare manier vorm aan wat dubbelzinnig is. Omdat de werkelijkheid dat is.

Maar het streven van de wetenschap is juist vaak om dubbelzinnigheid uit te sluiten. Dat is steriel maar...

Ja, dan krijg je iets wat wetenschappelijk is maar niet interessant. Ik was bezig met Heijermans, het werd een dik boek met voetnoten, en toen dacht ik: dit is zo’n romanachtig boek, maar volgens mij moet dat juist. Dat is hoe je gaat zien hoe zo’n geest gebouwd is. Dus nu wil ik erop promoveren. Dus toen heb ik een bijlage van 100 pagina’s geschreven om dit te verantwoorden; waarom je een metafoor als metafoor intact moet laten: omdat die precies de dubbelzinnigheid kan behelzen. Die kan twee dingen tegelijkertijd zeggen zonder een poging te doen ze op te lossen. Ook typisch een literair middel, de metafoor! En plots... alle middelen van de literatuur zijn naar mijn gevoel bij uitstek middelen die je voor de wetenschap moet inzetten. Dus daar heb ik een hele bijlage over geschreven toen, 100 pagina’s, en zei ik: dat moet dan maar ergens erachter, of ervoor, en mijn promotor, Ton

Anbeek, zei: 'Jammer.' Haha! 'Dat is allemaal heel waardevol, maar als lezer van dat boek denk ik: Jammer, dat boek verklaart zichzelf!'

Maar vond hij wel dat het als proefschrift kon dienen?

Ja, hij, hoogleraar in Leiden...

Dat boek begint met een klein scènetje waarin de kinderen Heijermans een foto maken, heel romanachtig geschreven ook, en ik zei: zo kan je toch eigenlijk niet beginnen, en toen zei hij, mijn promotor: 'Ja, zo ben je al begonnen, die keuze heb je al gemaakt. Vind je nog steeds dat het werkt?' Ja, dat vond ik wel. 'Dan is het zonde er honderd pagina's verantwoording aan vooraf te laten gaan, dan verknaal je het juist. Dat boek legt zichzelf prima uit, houden zo.' Die honderd pagina's heb ik nog altijd liggen. Dat is voor mij een soort oerboek – het is helemaal niet leuk om te lezen, maar daar zit alles in van hoe voor mij de fictie en de wetenschap elkaar juist moeten opzoeken, in die zin. En vind dat je ook in een proefschrift alles mag als je maar zegt wat je doet. Ik vind dat je ook mag verzinnen, in die zin: de bronnen voeren je tot een zeker punt, en dan merk je bijvoorbeeld: er is iets heel belangrijks gebeurd maar we weten niet wat, want de held van het verhaal had het te druk met leven om het op te schrijven. Dus we weten het niet, maar je zou het wel heel graag willen weten. Dan kan je zeggen, wat ik vaak vind: je moet dat niet willen invullen want dan vul je het voor de lezer te veel in, maar er zijn omstandigheden waarin je ook als lezer kunt denken: die biograaf heeft alles uitgezocht, heeft alles gelezen, alles gezien; als er nou iemand is die met enig gezag die witte plek kan invullen, laat-ie dat dan doen. En dan vind ik dat er niks mis mee is om als biograaf te zeggen: we weten het niet, maar op basis van dit, dat, mezus en mezo, stel ik mij voor dat er dit en dat gebeurd zou kunnen zijn, en dat kan tevens verklaren dat de held van het verhaal, komende uit deze episode ineens dit of dat is gaan doen. Dat is puur speculatie, dat is echt iets wat een fictieschrijver doet: puur een scène verzinnen, een gebeurtenis verzinnen, en ik zou niet weten waarom een wetenschapper dat niet mag, als je maar zegt wat je doet. Die vrijheid vind ik heel fijn.

Denk je dat je ook een carrière in de wetenschap had kunnen hebben?

Nee, dat zou mij beperken... Zoals bij de literatuurkritiek, die do's en don'ts... Ik ben geloof ik best een braaf persoon, helemaal geen ruziemaker, maar in de kern ben ik enorm kont-tegen-de-krib-achtig; als iets niet mag dan denk ik, oké, het mag niet want het hoort niet en het zal niet dus dat zullen we maar eens doen. En dat heb ik ook in die verhouding tussen gewoon helder nadenken en wetenschap: waarom zou dat niet in elkaar kunnen overgaan? Wat ik nu ook doe, een boek schrijven of een televisieserie maken, geeft precies die vrijheid. Je maakt gebruik van alles, alle methodiek die de wetenschap te bieden heeft, maar je neemt daarbij ook de vrijheid van de verbeelding. En ik zie niet wat daar mis mee is, als je maar zegt wat je doet. Dus bijvoorbeeld bij zo'n portret: wat voor iemand zou dat zijn? Ik geloof dat de kijker slim genoeg is om te begrijpen dat dit geen wetenschappelijk

verantwoorde beschrijving is maar meer om de verbeelding aan de gang te zetten. Iemand die dit en dat op gang brengt, zo ongeveer moet zijn hoofd geweest zijn, waar denk je dan aan? We krijgen heel weinig reacties van: o wat plat, en wat versimpelen jullie het, en dit mag niet en dat kan niet.

En historici doen allemaal graag mee. Ik verbaas me hoeveel specialisten er bestaan op allerlei gebied.

Maar dat heb ik me ook ten doel gesteld. Wij maken gebruik van de specialistische kennis van historici dus dan is het ook mooi om ze een podium te bieden. Toen ik ging studeren waren vakhistorici gewoon specialisten, per definitie, en werd er met verachting neergekeken op populariserende geschiedschrijving, dat was diepe droefenis, en nu dreigen we de andere kant op te slaan, dat iedereen populariserende boeken moet schrijven en is het best lastig om je binnen de universiteit te beperken tot een specialisme. Het wordt wel gewaardeerd om je in het debat te mengen, bij een reguliere uitgeverij te publiceren, en ik vind het mooi om mensen die iets schrijven waar vaak honderd medespecialisten naar kijken en niet meer, om die een podium, hoe kort ook, te bieden, voor een serie waar een klein miljoen mensen naar kunnen kijken. Ik zoek ook de opening van de meest strenge, specialistische wetenschap naar het grootst mogelijke publiek. We proberen echt de mensen erbij te halen die het hebben uitgezocht, die jaren met de documenten hebben geleefd, bijvoorbeeld. Soms lukt het niet omdat het echt geen goede sprekers zijn of omdat ze het niet kunnen terugbrengen naar een kern, wat toch echt nodig is voor zo'n programma. We hebben op draaidagen ook wel strijd met mensen, dat iemand iets vertelt en dat ik zeg: ja, dit is nu heel vervelend wat ik ga zeggen, en temeer vervelend omdat het heel interessant is en ik het heel graag hoor, wat je vertelt, maar ik weet nu al dat dit de montage niet haalt, want dit is ongeveer de lijn die we hebben uitgezet en we zitten nu ergens op driekwart van het verhaal, nu voer jij drie nieuwe namen in; in een verhaal is dat gewoon heel lastig. Er zijn mensen die dan protesteren, en ik begrijp dat volkomen, vanuit het perspectief van iemand die een heel boek schrijft... Maar laten we even rustig zitten; kunnen we het anders vertellen, een andere hoek om, dat je het toch vertelt maar dan zonder die drie namen? En dan moet je het echt samen zien te kneden. En dan nog eens een keertje heel naturel voor de camera brengen... Dus we denken ook wel eens pff... Laten we gewoon Herman Pley vragen, die kan alles aan elkaar praten, en nog leuk ook, maar dat vind ik jammer, dus dan maar liever die struggle.

Maar goed, wat ik dus probeer te doen is die lijn van de strengste wetenschap naar de vrijste verbeelding bij elkaar te brengen. Ik vind het puur verlies als dat elkaar niet treft, die werelden.

We stappen ergens in de auto en we gaan erheen, en als het goed is heeft de researcher iets gevonden, maar de kerk en de grafsteen in kwestie hebben we nog niet gezien, de koster nog niet ontmoet, laat staan dat-ie zegt: Nu jullie er toch zijn, kom ook nog even mee naar de crypte. Als het lukt gebeurt er altijd iets op zo'n dag, dat is waanzinnig. Voor de *Gouden Eeuw* waren we op het Binnenhof met Mark Rutte die laat maar zeggen de meest recente opvolger van Van Oldenbarneveld was – Van

Oldenbarneveld was geen premier, maar toch voor zijn tijd een beetje wat een premier nu is, die is daar toch op dat doodbrave Binnenhof van ons onthóófd! Dus wij dachten: met wie wil je daar nou over praten? Met zijn opvolger van nu, Rutte, ook nog historicus. Nou, hartstikke leuk. Met oude gravures van dat schavot, waar heeft dat nou gestaan... Rutte deed dat ook hartstikke leuk, en toen kwam er een of andere huppeldepup-beheerder naar ons toe en die zei: Ik hoor dat u hier bent voor Oldenbarneveld; u weet dan toch wel dat niet bekend is waar Oldenbarneveld begraven is? En dat is inderdaad een heel verhaal: wat te doen met het lijk van Oldenbarneveld, en niemand weet waar het uiteindelijk geëindigd is. 'Maar,' zegt-ie, 'ja, we hebben hier, in die hoek daar van het Binnenhof... en in de nacht na de onthoofding heeft daar het lijk van Oldenbarneveld, waarschijnlijk met hoofd en al, in die kapel gelegen, en er bestaat een kans dat Oldenbarneveld daar ook begraven is, in een loden kist. In elk geval, die kapel staat er niet meer, maar als je met me meeloopt de kelders in, dan kunnen we komen naar muren die uitgeslagen zijn door loden kisten die daarachter liggen.' Dus mijn regisseur en ik kijken elkaar aan – het was midden winter en kwart over vier, bijna donker, en mijn regisseur zegt: 'Ga er achteraan!' Dus helemaal niks gepland, we kennen die man niet, en die meneer voorop, ik erachteraan, camera daar weer achteraan – ik wist de naam van de man nog niet eens – daar die kelders in en daar staan een soort Ikeakasten met het briefpapier van de Tweede Kamer, met enveloppen en van alles, en die man zegt, 'O, ja, nu kunnen we toch niet helemaal bij die muur...' En ik zeg: 'Volgens mij kan je dat achterplaatje er gewoon uittrekken, uit dat kastje...' Dus wij trekken: rats... en verdomd: daarachter is een uitgeslagen muur... En hij zegt: 'Hierachter ligt dus een loden kist, of heeft er gelegen.' En ik vraag: 'Wie ligt er dan in?' 'Ja, dat weten we niet.' 'Maar u sluit dus niet uit dat Oldenbarneveld hier ligt?' En hij zegt: 'Nee, dat kunnen we niet uitsluiten.' Dus ik veeg zo over dat stucwerk, dat brokkelt wat af, en ik zeg: 'Dus dit is ongeveer zo dicht als we bij Oldenbarneveld kunnen komen?' 'Ja, dat zou kunnen.' Drie minuten gedraaid en die zitten ook integraal in dat programma, dat is zo waanzinnig om mee te maken! Bij het briefpapier van de Tweede Kamer, dan zo'n Billykastje waar je de achterkant uitroost, en dan wel misschien bij het graf van Oldenbarneveld uitkomt. Is dat wetenschap? Is dat fictie? Dat maakt me eigenlijk geen fluit uit.